

כוונות "ברכת אבות"

נעם ארנון

המאמר מוקדש לזכר מורי ורבי חיים מגני ז"ל, מורה הדרך, שהוליך אותנו אל עמקי עיר האבות ואתריה, ובזכותו זוכים רבים לכוון ולהתכוון בברכת האבות.

במסכת ברכות¹ אומרת המשנה: "המתפלל וטעה – סימן רע לו; ואם שלח ציבור הוא – סימן רע לשולחיו". על משנה זו שואלת הגמרא: "אהייא?" דהיינו – **"בהיכא ובאיזו מן הברכות הוא טעות סימן רע?"** ועל כך עונה הגמרא: "א"ר חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי – ב"אבות". דהיינו – כוונת המשנה היא **שטעות בברכת "אבות" – היא סימן רע, וממילא מובן, שכוונה נכונה בברכת "אבות" – היא סימן טוב.**

הגמרא ממשיכה: "איכא דמתני לה אברייתא: "המתפלל צריך שיכוון ליבו בכולן; ואם אינו יכול לכוין ליבו בכולן – יכוון ליבו באחת. א"ר חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי – ב"אבות".

הן המשנה והן הברייתא עוסקות למעשה בעניין אחד: **חייב הכוונה בברכת "אבות".** הברייתא עוסקת בו מצד החיוב לכוין באחת הברכות, שהיא הברכה הראשונה – ברכת "אבות", והמשנה מפרטת מה משמעותה של טעות בברכה זו למתפלל ולשולחיו. מכל מקום, אין חולק על החיוב המיוחד של כוונה בברכת "אבות". חיוב זה נפסק להלכה בשולחן ערוך³:

"המתפלל חייב שיכוין בכל הברכות. ואם אינו יכול לכוין בכולם – יכוין לפחות ב"אבות". ואם לא כיון ב"אבות", אע"פ שכיון בכל השאר – יחזור ויתפלל!"

¹ ברכות לד: בסוף פרק "אין עומדין"

² ע"פ רש"י שם

³ אורח חיים ק"א

הרמ"א, כנראה בהכירו את נפש קהלו (האשכנזי), מסתייג ומוסיף את לשון ה"טור":
 "וכעת אין חוזרין בשביל חסרון כוונה, שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכיון, אם כן
 למה יחזור?"

אך, לכתחילה מדגיש ה"משנה ברורה":

**ואם הוא משער שאפילו ב"אבות" לא יכיון – לא יתפלל כלל, עד שתתיישב דעתו,
 שיהיה יוכל עכ"פ לכיון ב"אבות".**

ויתרה מזו מובא ב"חיי אדם": "נראה לי, כיון דמצד הדין צריך לחזור ולהתפלל,
 עכ"פ אם נזכר (שלא התכוון) קודם שאמר "ברוך אתה ה'" בסוף הברכה – יחזור
 לומר מ"א-להי אברהם" וכו'".

הלכה זו מובאת גם בשו"ע הרב של אדמו"ר הזקן מחב"ד⁴:

**"המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות, ואם אינו יכול לכיון בכולן – לפחות יכוין
 ב"אבות".** ולעולם ימוד אדם את עצמו, אם יכול לכיון ליבו ב"אבות" – יתפלל, ואם
 לאו – אל יתפלל, עד שתתיישב דעתו, ויוכל לכיון לפחות באבות. **ואם לא כיון
 ב"אבות", אף על פי שכיון בכל השאר – צריך לחזור ולהתפלל.**"

ומוסיף "ביאור הלכה" בשם הרשב"א: "יש להזהר ב"אבות", שלא יהא ליבו פונה
 באמצע הברכה לדברים אחרים. ולכתחילה יש להזהר בזה מאד".

כדי לשאוף ולקיים הלכה זו, מובא ב"משנה ברורה": "נכון מאד ללמוד פירוש
 המילות של כל התפילה, ועכ"פ של ברכת "אבות" ו"מודים" – יש חיוב עליו לידע
 ביאורו".

**אך בטרם יאוצו הקוראים ללמוד את ברכת "אבות" וכוונותיה, ננסה נא להשקיע
 מעט מחשבה ולהרהר יחד בשאלה: למה דוקא ברכת "אבות"? האין ברכות חשובות
 לא פחות בתפילה – כמו ברכת דעת ותשובה, גאולה, סליחה ורפואה, קיבוץ גלויות
 ושומע תפילה, בונה ירושלים וצפיה לישועה, הודאה, שלום, ועוד:**

נציע כאן נקודה למחשבה בעלת היבט אקטואלי:

הקשיים והמאבקים בהם עומד דורנו, מביאים אנשים רבים למשברים ותסכולים.
 הדור הקודם השקיע את חייו ומאמציו בהקמת מדינה, במחשבה שעם הקמתה יפתרו
 כל הבעיות. ברוך השם, המדינה קמה, אך הבעיות רחוקות מלהפתר, ודומה שהן אף
 נעשות קשות יותר וחמורות יותר. רבים עומדים נבוכים ותוהים – מה הטעם? מדוע
 ולשם מה? לאן הולכים ומדוע?...

כוונות "ברכת אבות"

עז

אנו חשים כי יש למצוא מעין חדש - מקור של אמונה וכיוון, שיתן כח ואנרגיה: המעין הזה הוא תחושת הזהות, תחושת ההמשכיות והשליחות.

הכיוון והשליחות ניתנו כבר לאברהם אבינו. אנחנו ממשיכים במשימה, כדברי ישעיהו⁵: "הביטו אל צור חוצבתם, ואל מקבת בור נוקרתם; הביטו אל אברהם אביכם, ואל שרה תחוללכם. כי אחד קראתיו, ואברכהו וארבהו". מי שמלא בתחושת הזהות הזאת, מי שמרגיש שהוא איש "יחידה מובחרת", שהוא בן ממשיך של אותם האבות הגדולים שעיצבו את הרוח האנושית - הוא טעון באנרגיה הזאת, בתחושת השליחות המובילה אותו קדימה; הוא יודע שיעמוד בנסיונות, וכמו אברהם אבינו - ישאף להתמודד איתם, ולנצח; הוא יודע שהוא נבחר, בזכות אבותיו - "ותחת כי אהב את אבותיך, ויבחר בזרעם אחריהם"⁶; הוא מלא בתחושת השליחות של ירושת ארץ ישראל, ארץ האבות; הוא יודע - כמו אבותיו - כי ירושת ארץ ישראל כרוכה בהתגברות על קשיים ואכזבות, אך אינו נבהל ממשימתו - ירושת הארץ, כולה; הוא דבק במשימתו - משימת האבות - "ונברכו בך כל משפחות האדמה"⁷, "זנתתיך לברית עם, לאור גויים"⁸. הוא שואף להגשים אותה משימה - להוביל את עם ישראל להיות אור לעולם כולו, והוא גם יודע כי כל הבנים שייכים לאותם אבות, כל ישראל - הם אחים. על כן אוהב הוא את עמו וארצו, מתוך אותה שליחות, מתוך אותה "כוונה בברכת אבות".

אם נזכה ונכוין בברכת "אבות", אם נבין כולנו מאין באנו, מי הם אבותינו - נבין מי אנתנו, מהי שליחותנו, ולאן אנו הולכים. ה"כוונה בברכת אבות" תביא אותנו, כמובן, לתמיכה והזדהות עם המפעל הכביר של חידוש היישוב בעיר האבות; תביא אותנו לבוא, להתפלל ולשאוב השראה מנחלת האבות, ממערת המכפלה - קניינו הראשון של אבינו הראשון, אברהם העברי, וממנה נשאב כח ואמונה, עד נזכה שזוכר חסדי אבות יביא גואל לבני בניהם, למען שמו, באהבה.

על כן, כדי לסייע לקיים הלכה זו, ריכזנו כאן ביאורים וכוונות לברכת "אבות" מספרים שונים, למען יהיו לנגד עיני המתפללים בכל אתר, ויוכלו לכוין ביתר קלות בברכת "אבות". אף כדאי, כמובן, להוסיף וללמוד פירושים וכוונות בברכת "אבות", ולהדר בכוונה בברכה זו, כפי הנזכר במשנה, בברייתא, בגמרא ובפוסקים, ולהוסיף ברכה למתפלל ולכל ישראל.

⁵ פרק נ"א: ב'

⁶ דברים ד': ל"ז

⁷ בראשית י"ב: ג'

⁸ ישעיה מ"ב: ו'

להלן לקט כוונות פשוטות בברכת "אבות" ווכל המרבה, מעמיק ומרחיב – תבוא עליו ברכה).

תחילה, נביא מספר הקדמות:

"אברהם אבינו ע"ה היה שורש לכל הדורות עד לעתיד; לכן אין קורין "אבות" אלא לשלושה, ומזכירין "א-להי אברהם, א-להי יצחק וא-להי יעקב", פירוש – שיש מהאבות ניצוץ לכל איש ישראל, ובכח זה מקבל עליו עול מלכות שמים. לכן ברכת אבות – קודם, שהוא פתח איך להדבק בו ית', על ידי מעשה האבות"⁹.

האבות ע"ה הם סוד העולם ועמידתו, כי אין התפילה נשמעת אלא בזכות האבות, ואף משה שהתפלל לא נענה עד שאמר: "זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב", וכן אליהו ודוד ודניאל, ובזה אנו אומרים בתפילה: "א-להי אברהם, א-להי יצחק, וא-להי יעקב", לומר לך כי אין עיקר לישראל ותפילתם כי אם האבות וזכירתם¹⁰.

א-דני שפתי תפתח¹¹ – להזכיר את אברהם אבינו שהיה הראשון שקרא לקב"ה "אדון" והמליכו על כל העולם¹².

ה' – צריך לכוין בהזכרת השם, באותיות ובניקוד¹³.

אומר "א-להי אבותינו", וחוזר ואומר "א-להי אברהם, א-להי יצחק, וא-להי יעקב", כשם שאמר הקב"ה למשה: "כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ה' א-להי אבותיכם, א-להי אברהם, א-להי יצחק, וא-להי יעקב שלחני אליכם, זה שמי לעולם, וזה זכרי לדור דור"¹⁴.

אנו מזכירים דוקא מטבע זה בתפילה – כי כך רצה הקב"ה להתגלות אל בני ישראל ע"י משה, וכך אנו מכירים אותו מתוך התגלותו אל האבות¹⁵.

א-להי אברהם, א-להי יצחק, וא-להי יעקב – לא כללם כולם יחד, כי כל אחד רבה זכותו, עד שייחד שמו ית' על כל אחד בפני עצמו¹⁶.

⁹ שפת אמת בראשית תרמ"ב

¹⁰ מתוך הספר "בית תפילה"

¹¹ תהילים נ"א: י"ז

¹² ברכות ז'

¹³ ספר המערכת

¹⁴ שמות ג'

¹⁵ אבודרהם

¹⁶ "עולם התפילות"

¹⁷ סידור הגר"א

כוונות "ברכת אבות"

עט

"א-להי אברהם - מידת החסד, א-להי יצחק - מידת הגבורה, וא-להי יעקב - מידת תפארת"¹⁸.

הגדול הגבור והנורא¹⁹ - אלו מקצת שבחיו של הקב"ה כפי שאמרם משה רבנו, ואנשי כנסת הגדולה תיקנום בתפילה²⁰. וכאשר ישים אל ליבו גודל הקב"ה וגבורותיו, והוא אשר בחר בנו לעבודתו יראתו ותורתו ית' - איך לא ישמח ויגל מאד?²¹

הגדול הגבור והנורא - סודם ידוע: חסד, גבורה, תפארת, דאינון אבהן²².

הנורא - אלו הן נוראותיו, שאלמלא מוראו של הקב"ה - היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות?²³

א-ל עליון - התקיף והגבוה על כל גבוהים²⁴.

גומל חסדים טובים - חסדי בשר ודם - אדם אינו יודע תוצאתם, אך חסדי השי"ת הינם טוב אמיתי, ועל כן אלו "חסדים טובים"²⁵.

קונה הכל - אף שהכל שלו - הוא בטובו יתברך שב וקונה אותנו שנית²⁶.

וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם - האבות ישני חברון במערת המכפלה מתעוררים ומבקשים רחמים על בניהם, ובזכותם הקב"ה סולח ומביא גואל לבני בניהם²⁷. וכשחטאו ישראל עמד משה ואמר כמה תפילות ותחנונים לפניו ולא נענה, עד שאמר: "זכור לאברהם יצחק וישראל עבדיך" - ומיד נענה²⁸. ואף לעתיד לבוא - הקב"ה יגאל את ישראל בזכות האבות, כמובא במדרש: "אמר הקב"ה: אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל - אינם נגאלים לעולם; אלא למי אני מסתכל! לאבותיהם הקדושים, ובזכות אבותם אני גואלם, שנאמר: 'מדלג על ההרים'; ואין הרים - אלא אבות"²⁹.

ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה - הקב"ה יביא הגאולה לא למעננו

¹⁸ "זבח שלמים" לרמ"ק

¹⁹ דברים י'

²⁰ ברכות ל"ג:

²¹ "יערות דבש"

²² יעבץ

²³ יומא ס"ט:

²⁴ רמב"ן

²⁵ "לחם רב"

²⁶ "לחם רב"

²⁷ זוהר "שלח"

²⁸ שבת ל.

²⁹ שמות רבה

אלא למען שמו, שנאמר: "לא למענכם אני עושה בית ישראל אלא לשם קדשי"³⁰.

מגן אברהם – חותמים באברהם אבינו, להזכיר הבטחת ה' לאברהם אבינו, שנאמר: "אנכי מגן לך"³¹; ובזכות אברהם אבינו יגן הקב"ה על בניו בכל הדורות. וראוי ללכת בעקבות אברהם אבינו ע"ה – להיטיב לכל, ולפרסם הקב"ה בעולם, ולקבל כל הנסיונות באהבה³².

מגן אברהם – שהקב"ה הבטיח לאברהם אבינו ע"ה שיהיה ממנו נקודה בכל איש ישראל, אשר הוא ית' מגן עליה, שלא יוכל לקלקל אותה. ונקודה זו מסייע לכל איש ישראל כפי מדרגתו.³³

ויהי רצון שנזכה לכיין בברכת "אבות", לדבוק ולהתחזק במקום אבותינו הקדושים במערת המכפלה ובעיר הקודש חברון, ובזכות אבות נזכה לגאולה שלמה במהרה.

³⁰ יחזקאל ל"ו

³¹ בראשית ט"ו א'

³² "יערות דבש"

³³ חידושי הרי"ם בשפת אמת לך לך תרל"ה